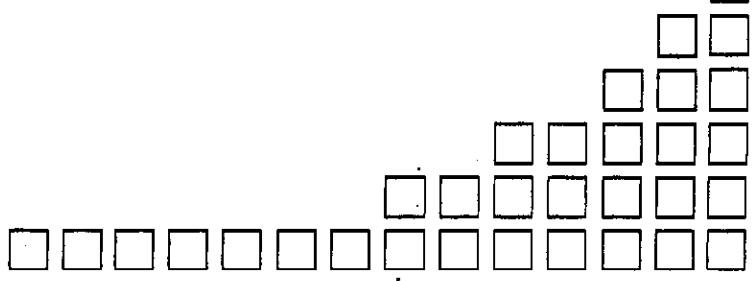
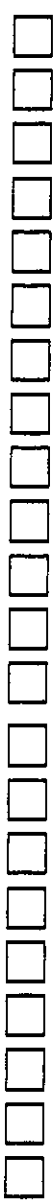

7

شنیدم مردم شناسم

www.ketab.ir

پدید آورنده : جمراسی ، احمد ۱۳۵۲.

عنوان : پیشینه مردم شناسی قم .

تکرار نام پدید آور : احمد جمراسی

مشخصات نشر : قم : صفحه نگار ، ۱۳۹۳

مشخصات ظاهری : ۲۲۴ ص . : عکس ، نمودار ، نمونه.

ISBN:978-964-7544-66-5

وضعیت فهرست نویسی : فیا

یادداشت : کتابنامه : ص . ۲۰۵ - ۲۱۰ : همچنین به صورت زیرنویس

موضوع : قم - تاریخ

موضوع : قم - سرگذشتنامه

موضوع : ایلات و عشایر - ایران - قم - آداب و رسوم و زندگی اجتماعی

موضوع : قبایل و نظام قبیله‌ای - قم

موضوع : قم - جغرافیای تاریخی

رده‌کنگره : ۱۳۹۲ ، ۸ ج ۷۷/م ۲۱۱۳ DSR

رده دیویی : ۹۵۵ / ۵۱۲۸

شماره ثبت کتاب : ۲۹۹۸۷۴۱

پیشینه مردم شناسی قم

مؤلف : احمد جمراسی

ناشر : صفحه نگار

نوبت و تاریخ چاپ : اول / بهار ۱۳۹۳

چاپ و صحافی : نگارش

تیراژ : ۱۰۰۰ نسخه

قیمت : ۸۰۰۰ تومان

شابک : 978-964-7544-66-5

نشانی : خیابان صفائیه / کوچه ممتاز / کوچه فروردین / پلاک ۱۲

تلفن : ۰۲۵ - ۳۷۷۴۵۹۰۱

همراه : ۰۹۱۲۷۵۲۰۹۹۳ - ۰۹۱۳۷۵۴۰۶۲۶ - ۰۹۱۹۷۴۷۹۱۶۹۴

فهرست

۹	 مقدمه
۱۱	 بیان مسأله
۱۲	 روش تحقیق

فصل اول: کلیات

۱۳	 ۱. پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق
۱۵	 ۲. نگاهی کوتاه به تاریخ نگاری قم
۱۶	 ۳. تاریخ نگاری عمومی
۱۷	 ۴. تاریخ های محلی
۱۸	 کتاب جغرافیای تاریخی قم
۲۰	 تاریخ قم و زندگانی حضرت معصومه (ع)

۲۱	 تاریخ دارالایمان قم
۲۱	 ۵. سفرنامه ها
۲۲	 الف) سفرنامه های داخلی
۲۲	 ب) سفرنامه های خارجی
۲۴	 ۶. نگاهی کوتاه به منابع و مآخذ تحقیقاتی قم
۲۷	 آثار سید حسین مدرسی طباطبایی
۲۸	 آثار عباس فیض
۲۸	 آثار علی اصغر فقیهی
۳۰	 ۷. آثار پراکنده
۳۰	

فصل دوم: پیشینه تاریخی قم

۳۳	 ۱. وجه تسمیه قم
۳۵	 ۲. بنیاد شهر قم
۳۷	

۳۸	۳. قم؛ ورود اعراب تا دوره قاجاریه
۴۰	۴. قم در دوره قاجار (۱۳۰۴ - ۱۱۷۶ هـ.ش)
۴۸	۵. شهر قم در دوره پهلوی (۱۳۰۵ - ۱۳۵۷ خورشیدی)

فصل سوم: طوایف قم در گذر زمان

۵۳	۱. تعاریف و معانی لغات مربوط به ایلات و طوایف
۵۶	۲. پارسیان قم
۶۲	۳. طایفه اشعری
۶۵	۴. سادات قم

فصل چهارم

۷۷	۱. حاکمان صفی
۷۹	بزرگان خاندان صفی
۸۰	۲. خلیج‌های ایران و قم
۸۲	الف) مسکن اولیه قوم حاج
۸۲	ب) مهاجرت به طرف نواحی
۸۵	ج) روستاهای خلیج زبان شهرستان قم
۹۰	د) روستاهای خلیج زبان شهر آشتیان
۹۱	

فصل پنجم

۹۵	طایفه بیگدلی
۹۷	حاج حسینی‌ها
۱۰۱	

فصل ششم: طوایف و خاندان‌های قم در دوره قاجار

۱۰۷	۱- شاهسون بغدادی
۱۰۹	محیط جغرافیایی ایل شاهسون بغدادی
۱۱۵	ساختار اجتماعی ایل شاهسون بغدادی
۱۱۷	تقسیمات ایل شاهسون بغدادی
۱۲۰	سازمان بندی ایل شاهسون بغدادی
۱۲۱	

۱۲۱	۲. زندهای قم
۱۲۶	سازمان بندی ایل زند
۱۲۷	سازمان بندی تیره آرون
۱۲۷	تیره مرشوند (زند) و حسن خانی
۱۲۸	۳. طایفه سعادت مندها
۱۳۵	۴. ایل کلهر
۱۳۶	زیستگاه اصلی طایفه کلهر
۱۴۰	۵. طایفه گائینی
۱۴۲	۶. طایفه کرزه بر قم
۱۴۳	۷. طایفه عبدالملکی
۱۴۵	۸. طایفه لشنی
۱۴۷	۹. طایفه عرب میش مست
۱۵۰	سازمان بندی ایل میش مست
۱۵۱	ایل بختیاری
۱۵۴	۱۰. طایفه گل کو یا کلکو
۱۵۶	سازمان بندی ایل کل کو
۱۵۷	۱۲. گیلکی های قم

فصل هفتم: خاندان های ساکن شهر قم

۱۵۹	۱. خاندان فیض
۱۶۱	تألیفات خاندان فیض
۱۶۴	۲. خاندان تولیتی
۱۶۴	۳. خاندان مدرسی
۱۶۶	۴. خاندان وزیری
۱۶۷	۵. خاندان بهاء الدینی
۱۶۸	۶. خاندان سرکشیک
۱۶۹	خاندان های سیدی، الهی، میرزائی، فاطمی، امامی و پیشوایی قم
۱۷۱	خاندان حرم پناهی
۱۷۳	خاندان روحانی و عربشاهی
۱۷۴	

۱۷۵	۷. خاندان جدا (جدائی)
۱۷۶	۸. خاندان علی محمدی
۱۷۹	فصل هشتم
۱۸۱	۱. مهاجرین مناطق کویری
۱۸۲	۲. مهاجرین مناطق کوهستانی
۱۸۴	۳. فراهانی‌های مقیم قم
۱۸۶	۴. خاندان صبوری فخار
۱۸۷	۵. طایفه بی‌غم تیموری
۱۸۷	۶. طایفه بادی (بادرودی)
۱۸۸	۷. ایل خراسانی
۱۸۸	تیره‌های مختلف ایل خراسانی
۱۸۹	۸. کولی‌های شهر قم
۱۹۱	۹. مهاجرین و ساکنین خارجی شهر قم
۱۹۲	الف) افغانی‌های مقیم قم
۱۹۴	ب) عراقی‌های مقیم قم
۱۹۷	نتیجه
۲۰۱	Abstract
۲۰۳	منابع و مأخذ
۲۱۱	پیوست‌ها

مقدمه

ایلات و طوایف در تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران نقش مهمی داشته‌اند و پس از اسلام، بسیاری از حکومت‌ها تحت تأثیر تحرکات ایلات و قبایل مختلف، متولد، تثبیت و مضمحل شده‌اند. رقابت سیاسی این ایلات و قبایل برای تصاحب و حفظ قدرت، در پیکره فرهنگی - اقتصادی این مرز بوم کهن آسیب‌های جدی و جبران ناپذیری را ایجاد کرده است.

واژه «ایل» و نظایر آن در تاریخ ایران نامی آشناست. جوامع ایلی و جابه جایی یا کوچ اجباری آن‌ها از دیرباز بر سرنوشت این جامعه تأثیر تعیین‌کننده‌ای داشته‌اند. تا اواسط قرن بیستم، بخش‌هایی از جمعیت ایران ساختار ایلی داشتند و در بسیاری از مناطق ایران، گروه‌های شناخته شده ایلی زندگی می‌کردند. گرچه آمار دقیقی از جمعیت گروه‌های ایلی وجود ندارد؛ از آمار و اطلاعاتی که در کتاب‌های سیاحان به صورت پراکنده و براساس حدس و گمان نقل شده است، می‌توان جمعیت کوچ‌پرو ایران را قبل از سال ۱۳۰۰ خورشیدی، بین ۳۵ تا ۴۰ درصد کل جمعیت ایران تخمین زد.

در اولین سرشماری که در سال ۱۳۳۵ خورشیدی از طرف دولت وقت به عمل آمد، جمعیت ایلی کشور را ۲۵ درصد اعلام کردند.

جامعه ایلی ایران دازای ویژگی‌های خاص است. برخی رهیافت‌های انسان شناسانه درباره قبایل، آن‌ها را واحدهای سازمانی خویشاوند، غیر متمرکز، مساوات طلب و دولت ناپذیر در یک جامعه بزرگ می‌دانند؛ ولی در جامعه ایرانی، رابطه

خویشاوندی، بیش تر در میان واحدهای کوچک تر، مانند هسته های خانوادگی و خانواده های بزرگ تر و دودمان محلی صادق است؛ اما در سطوح بالاتر نیز طوایف و قبایل (ایل ها) با یکدیگر غالباً روابط سیاسی دارند.

در ایران، ایلات با توجه به کثرت مهاجرت ها و جابه جایی ها، انسجام فرهنگی ندارند. لوئیس بک درباره مراودات و تغییرات فرهنگی می نویسد:

«مدارک و شواهد نشان می دهد که ایلات ایران از گردآمدن جمعیت هایی با میراث فرهنگی، زبان و رسوم پراکنده و رابطه های خویشاوندی متفاوت به وجود آمده و این پراکندگی فرهنگی هنوز هم در میان ایلات عمده ایران به چشم می خورد. این فرایند در طول تاریخ ایران شکل گرفت، تداوم یافت و همچنان در اواخر دهه ۱۹۸۰ میلادی ادامه دارد. ایلات، موجودیت هایی اجتماعی - فرهنگی با تاریخ تحول خاص خود بودند و اعضای آنها در طول زمان دارای تصورات و برداشت هایی از ویژگی های فرهنگی خاص شانند. چنین برداشت هایی در رابطه با منحصر به فرد بودن آنها که کارکردهای سیاسی داشت و غالباً سطحی بود؛ لزوماً باعث از بین رفتن پراکندگی فرهنگی نشد».

ایلات ایران، گذشته از اختلافات ساختاری، از لحاظ زبان و گویش، مذهب و نیز میزان وابستگی به حکومت مرکزی با یکدیگر اختلاف داشته اند. در ادامه رقابت ها و کشمکش های میان ایلات مختلف ایران، تنش های درون ایلی نیز نقش مهمی داشته است. اختلافی کوچک به آسانی سبب می شد بخشی از ایل از آن جدا شود و واحد جدیدی برای خود تشکیل بدهد یا به اردوی دیگری بپیوندد. این گونه رقابت در میان گروه های ایلی، دولت مرکزی را قادر می ساخت تا هرگونه نافرمانی یا شورش را در میان آنها با بهره گیری از کشمکش های برونی و درونی آنها فرو نشاند. «لمبتون» می نویسد که قاجارها توانستند با وجود کشمکش های ساختاری در جامعه ایران برای مدت زمان طولانی بر مسند قدرت باقی بمانند.

سلسله‌های بزرگی چون غزنویان، سلجوقیان، صفویه، افشاریه، زندیه و قاجاریه را رهبران ایلات پایه‌گذاری کردند. همه سلسله‌های حاکم در ایران - از سلجوقیان در سده چهارم قمری تا قاجاریه در سال‌های نخست دهه ۱۳۰۰ خورشیدی - ریشه ایلی داشتند. از طرفی دولتمردان، خود را اصولاً رهبران ایلات و یا اعقاب آن‌ها می‌دانستند؛ حتی بعضی از بنیان‌گذاران این سلسله‌ها، مانند آقا محمد خان قاجار، زندگی در دامن طبیعت را به زندگی در شهر ترجیح می‌داد و در میان سیاه چادر، سیاست‌های کلان کشور را طراحی و اجرا می‌کرد.

بیان مسأله

قم به دلیل پایگاه تری دینی با بهره‌مندی از مرقد منور حضرت معصومه علیها السلام دختر هفتمین پیشوای شیعیان جهان، از نظر علمی، زیارتی و موقعیت جغرافیایی از دیرباز در معادلات سیاسی و اجتماعی ایران نقش مهمی به عهده داشته است.

شهر قم تا اواخر قرن سوم هجری، شهری آباد و بزرگ بوده و در عصر آل بویه، همگام با بغداد، پایگاه مهم علمی و فکری شیعه به شمار می‌رفته است و بیش‌تر فقیهان، محدثان و متکلمان صاحب نام اسلام در این دو شهر سکونت داشتند.

در عصر سلجوقیان، وجود چند دانشمند قمی، مانند میرابوالفضل عراقی، تاج الملک قمی و مجدالملک براوستانی در دستگاه وزارت، سبب شد قم از نظر عمرانی و فرهنگی رشد کند و به عنوان یکی از شهرهای مهم مطرح گردد.

در دوره صفویه، قم در زمینه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، به شکوفایی و آبادانی قابل توجه‌ای رسید و تعدادی از طوایف از جمله حاج حسینی‌ها و بیگدلی‌ها در این زمان به قم آمدند و کم‌کم در امور اقتصادی فعال شدند.

با تأسیس سلسله قاجاریه، پادشاهان قاجاریه همانند حکومت‌های پیشین، به ویژه صفویه سعی داشتند برای افزایش قدرت دنیوی خود، سیاست جابه‌جایی

عشایر و قبایل را دنبال کنند تا علاوه بر از بین بردن وحدت آن‌ها، توان نظامی آنان را به خدمت بگیرند. آقامحمدخان مؤسس و اولین پادشاه قاجار، پس از پیروزی بر رقیب سرسخت خود تعدادی از افراد قبایل زند، گائینی‌ها، کلهر، کله‌کو، کرزه‌بر، لشنی، عبدالملکی و سعدوند را به علت نزدیکی به تخت‌گاه خویش به قم کوچاند تا اولاً، آن‌ها را زیر نظر داشته باشد و در صورت شورش به راحتی آن‌ها را سرکوب کند و ثانیاً، با ایجاد اختلاف بین آن‌ها از وحدتشان علیه دولت مرکزی جلوگیری کند.

در دوران پهلوی در بسط و گسترش مهاجرت به قم شرایط متفاوتی پدید آمد. مهم‌ترین تفاوت آن با عصر قاجار نگاه اقتصادی و حضور قشر تازه‌ای از مهاجران بودند که بیش‌تر به منظور حضور در عرصه بازار و فعالیت‌های اقتصادی و هم‌هانگی با توسعه اقتصادی و اجتماعی عصر پهلوی اول به آن شهرستان قدم نهادند. البته نزدیکی به پایتخت و عزت مردم به زیارت حضرت معصومه علیها السلام از اهم آن شرایط به شمار می‌رود.

روش تحقیق

روش این پژوهش؛ اسنادی، کتابخانه‌ای، میدانی و حلّی است. و اطلاعات مورد نیاز از طریق مصاحبه با افراد خبره، اقوام و گروه‌های باقی مانده طوایف و عشایر که امروزه در حاشیه شهر و مناطق مرکزی استان قم زندگی می‌کنند؛ تأمین شده است.